

BO'LG'USI SHIFOKORLARGA FALSAFA FANINI O'QITISHNING AHAMIYATI

Turg'unov Jahongir Mamurovich

Central Asian Medical University O'qituvchi.

Falsafa, falsafiyat – insonning dunyoda tutgan o'rni va dunyoqarashining yaxlit tizimini ifodalovchi ma'naviy faoliyatining bir shakli. Milodiy II, III asrlarda o'tgan yunon faylasufi Diogen Laertskiyning shohidlik berishicha, yunon mutafakkiri Pifagor birinchi bo'lib o'zini „filosof“ deb atagan. Bu so'z Geraklitning falsafiy ta'limotida narsalarning tabiatini tadqiq etishga nisbatan qo'llangan, tadqiqotchining o'zi esa „filosof“ deb atalgan. Keyinchalik „filosof“ so'zi har taraflama, keng, tushunarli va haqqoniy fikr yuritishga intiluvchi kishiga nisbatan qo'llangan. Tarixiy ma'lumotlar yunoncha „philosophia“ so'zi arabchaga „falsafa“ bo'lib o'tganligi, arablar bu fanni „hikma“ deb atashi, ruschaga „filosofiya“ tarzida o'tganligini tasdiqlaydi, demak falsafa bilan falsafiyat so'zlari bir xil ma'noga ega.

Falsafaga haqiqatga eltuvchi ta'limot sifatida yondashgan sokratchilar maktabi vakillari nuqtai nazaridan kurasak, „haqiqatga muhabbat“, „haqiqatni sevish“ degan ma'no kelib chiqadi. Falsafa haqida fan tarixida turlicha, hatto birbiriga qarama-qarshi qarashlar mavjud. Falsafaga hamma fanlarning boshlanishi, olamning asl mohiyatini va universal qonunlarini ochuvchi fan deb yondashishdan tortib uni o'z tadqiqot ob'yekti va predmetiga ega bo'lmagan mavhum va o'ta umumlashgan, inson uchun foydasiz bilimlar majmui deb hisoblovchilar ham uchraydi. Insoniyat foydalanayotgan barcha bilimlar Falsafadan boshlanib, falsafiy xulosa bilan yakunlanadi. Falsafanini fan darajasiga olib chiqqan Platon uni „mavjudlikni, mangulikni va doimiylikni bilish“, Aristotel „narsalarning sabablari va asosiy tamoyillarini tadqiq etuvchi fan“ deb bilgan, stoiklar uni nazariy va amaliy tafeilotlarga intilish deb, epikurchilar unga „aql vositasida baxtga erishish yo'li“ deb qaragan. Forobiy falsafani „hikmatni qadrlash“ yoki fikrlash san'ati

deb bilgan. O'rta asrlar xristian falsafasidasida u „tabiiy akl nuri vositasida erishiladigan dunyoviy donolik“ (teologiya esa ilohiylik nuri vositasida erishiladigan ilohiy donolik) deb ta'riflangan.

F. Bekon va R. Dekart F.ni „tushunchalar shakliga burkangan yaxlit, yagona fan“ deb hisoblashgan. X. Volf falsafani „barcha mumkin narsalar va ularning qay ma'noda va nega mumkinligi haqidagi fan“ desa, Kant falsafaga „dunyoni qanday tushunish haqidagi, butun bilishning inson aqlining tub maqsadlariga munosabati haqidagi fan“ sifatida yondashishni taklif etadi. Fixte falsafaga „qalb ma'rifati, ma'naviy ma'rifat“ deb baho bergan bo'lsa, Shelling voqelikning butun kulami va teranligini o'z tajribasiga kura bilib olishni falsafa deb hisoblangan. Gegel predmetlarni fikran qarab chiqishni falsafa deb atab, unga „o'zo'ziga ergashuvchi aql xaqidagi fan“ sifatida ta'rif bergan. Shopengauer dunyoning butun mohiyatini abstrakt, yalpi umumiy va ravon shakldagi tushunchalarda ifodalash falsafaning asosiy vazifasi deb bildi.

Falsafaning tarkibiy qismlariga bilish nazariyasi (gnoseologiya), metafizika (ontologiya, kosmologiya, falsafiy antropologiya, mavjudlik falsafasi, teologiya), mantiq, etika, estetika, huquq falsafasi, naturfalsafa, fan falsafasi, tarix va madaniyat falsafasi, siyosat falsafasi, din falsafasi, psixologiya va boshqa kiradi. Bulardan tashqari, hozirgi zamon falsafasida tibbiyot, tilshunoslik, musiqa, kibernetika va boshqa aniq, fanlarning umummetodologik jihatlarini o'rganuvchi falsafa yo'nalishlari vujudga kelmoqda. Falsafaning dunyoqarashlik, gnoseologik, metodologik, sotsiologik, aksiologik, antropologik, mantiqiy, psixologik va mafkuraviy funksiyasi bor.

Hayotning mavjudligi haqidagi amaliy tibbiy bilimlarda ob'ektiv fikrlash o'z-o'zidan shakllangan. U birinchi tabiblarning falsafiy va ilmiy (tushuncha) tafakkur uslubi shakllanishidan ancha oldin paydo bo'lgan.

Ilmiy va tibbiy (nazariy) bilimlar tarixan qadimgi yunonlarning falsafiy ta'limotlari bilan birga vujudga kelgan. Olamning asl sabablarini, undagi insonning o'rni va rolini falsafiy tushunishga fikrlovchi shifokorlarda qiziqish uyg'onishidan boshlab, tibbiyot falsafiy ma'no bilan faol to'ldirila boshladi. Biroz vaqt o'tgach, shifokorlar ham

insonning tizimli jismoniy-ma'naviy mohiyatini yaxlit (hajmli) ko'rishga barqaror ruhiy ehtiyojga ega edilar. Oxir-oqibat, insonning tabiati, roli va maqsadi haqidagi falsafiy tushuncha va inson hayotidagi ba'zan paradoksal hodisalarni tushuntirishga intilayotgan klinik tafakkur o'rtasida tabiiy ravishda dialektik munosabat shakllandi.

Bularning barchasi shifokorlarning yangi o'ziga xos predmet-konseptual tafakkurining shakllanishiga ta'sir qilmay qolmadi. Bu hodisa juda tushunarli, chunki falsafiy tizimlar va ilmiy tibbiyot, agar ular odamlarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlashdan umumiy manfaatdorlikni o'ziga xos tarzda aks ettirmasa va ifoda qilmasa, birgalikda rivojlanmas va bir vaqtning o'zida mustaqil bo'lolmas edi.

Tibbiy bilimlar, ob'ektiv dunyoning mavjudligi haqidagi boshqa ko'plab aniq ma'lumotlar kabi, doimiy umuminsoniy qadriyatlardir. Faqat tibbiy bilim va shifo tajribasi odamlar salomatligini saqlashga, butun xalqlarning, shuningdek, har bir shaxsning sog'lom turmush tarzini rivojlantirishga xizmat qiladigan jarayonlarga bevosita ta'sir qilishini hisobga olsak, tibbiyotning o'ziga xos omili yanada qimmatli alohida insonparvarlik ahamiyatiga ega bo'ladi, chunki u insonning o'zini o'zi rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan barcha potensial kuchlarini safarbar etadi.

Shifokor faoliyatining o'ziga xos xususiyati quyidagicha belgilanadi:

- 1) o'rganish ob'yekti (kasal, yarador);
- 2) shifokor hal qilish uchun kirishgan vazifalar (diagnostika, davolash, profilaktika va boshqalar);
- 3) ish sharoitlari va boshqalar. Bilim ob'yektining xususiyatlari va shifokor hal qilishi kerak bo'lgan vazifalarning o'ziga xosligi uning intellektual faoliyatiga bir qator talablarni qo'yadi.

Tibbiyot, boshqa fanlardan farqli o'laroq ob'ektni yaxlit idrok etishga muhtoj va ko'pincha buni darhol qilish kerak. Tafsilot orqali butunni bilish qobiliyatini rivojlantirish kerak. Tafsilotlar orqali shifokor kasallikning rivojlanish jarayonining yo'nalishini ko'rishi kerak.

Fikrlashning ob'yektivligi talabi ham muhim emas. Faktlarni va diagnostik xulosalarni baholashda sub'ektivizm shifokorning o'z xulosalariga yetarlicha tanqidiy munosabati bilan bog'liq bo'lgan tibbiy xatolarning eng keng tarqalgan sababidir.

Zamonaviy falsafaning barcha xilma-xil maktablari va yo'nalishlari, falsafalarning barcha turlari qaysidir ma'noda tibbiyotga yo'naltirilgan bo'lib, tibbiyotda tegishli an'analarning falsafiy asoslarini shakllantiradi va shu bilan o'ziga xos tarzda tibbiy bilimlarning asosiy muammolarini ijobiy rivojlantirish vazifasini qo'yadi, tibbiyot falsafasining rivojlanishiga hissa qo'shadi. Falsafaning tibbiyotga bo'lgan qiziqishi falsafaning o'zining predmetli va bilish umumiyliги haqiqatan ham ommaviy ekanligiga, u tibbiyot kabi maxsus sohaga taalluqli ekanligiga ishonch hosil qilish uchun uning ichki ehtiyojidan kelib chiqadi. Tibbiyotning falsafaga bo'lgan qiziqishi esa ularning bilimlarini asoslash zarurati bilan bog'liq. Hatto Gippokrat ham: "Bu... donolikni „falsafani“ tibbiyotga, tibbiyotni esa donolikka o'tkazish kerak", deb ta'kidlagan. Bu harakatda falsafa ham, tibbiyot ham haqiqat izlab, o'zining asosiy sohalari chegarasidan chiqib, yangi mavzu sohalarini o'zlashtiradi. Tibbiyot falsafasi tibbiyotga oid bilimlarning oliy shakli, uning mohiyati, mazmuni, ma'nosi, qadri va odamlar hayotidagi ahamiyatini anglash va tasdiqlashdir.

Uning kelib chiqishi tarixiy va mantiqiy jihatdan odamlarning salomatligi va kasalliklari haqidagi naturfalsafiy g'oyalarning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Qadimgi yunon naturfaylasuflari tibbiyotning rivojlanishida katta rol o'ynagan ko'plab g'oyalarni ilgari surdilar. Bu g'oyalar falsafa va tibbiyotning, shu jumladan zamonaviylarning ichki o'zaro bog'liqligi va birligi haqidagi ko'plab keyingi g'oyalar va tushunchalarning kurtagiga aylandi.

Tibbiy bilimlarning asoslari ba'zi bir ajralmas, immanent xossalari sifatida dunyoning moddiy birligini tan olish bilan, ob'yekt va predmetning o'ziga xos xususiyatlari va tibbiyotning fan sifatidagi xususiyatlari bilan, ko'plab ilmiy tadqiqot dasturlari, murakkab intizomiy bo'linmaga ega rivojlangan fan sifatida belgilash bilan bog'liq. Tibbiy bilimlar asoslari muammolarining rivojlanishi uning asosiy toifalari,

tushunchalari va atamalariga ta'sir qiluvchi kontseptual apparatidagi o'zgarishlar bilan ham bog'liq. Tibbiyotda uzoq vaqt davomida umumiy qabul qilingan nuqtai nazar uning bilimlari birinchi navbatda biologiya va fiziologiyaga asoslangan edi.

Tibbiy tajribaning asosiy tuzilmalari tibbiyot nazariyasining intizomiy farqlanishini belgilaydi. Ushbu bo'linishdan so'ng falsafada qo'lga kiritilgan hayot dunyosining tibbiy tarkibiy qismini tahlil qilish mumkin. Madaniyat kontekstidagi tibbiy tajriba va semantik olamning falsafiy ko'lami quyidagi tarmoqlarga tuzilishi mumkin:

- falsafa anatomiyasi - har bir aniq tarixiy falsafiy yo'nalishdagi tushuncha va g'oyalarning ma'lum bir to'plamini batafsil tizimli-strukturaviy tahlil qilish;

- falsafaning normal fiziologiyasi – ma'lum bir madaniy va tarixiy vaziyat uchun normal ruhiy jarayonlar doirasida mafkuraviy tizimlarning ishlash va tartibga solish qonuniyatlarini o'rganadigan fan;

- falsafa patofiziologiyasi - turli ijtimoiy shartli jarayonlar va sharoitlardagi intellektual va bilish anomaliyalarni o'rganuvchi fan;

- falsafa gigiyenasi - turmush sharoiti, mehnatning mutafakkirga ta'sirini o'rganish va turli mafkuraviy anomaliyalarning oldini olishni rivojlantirish, ma'naviy salomatlikni saqlaydigan intellektual faoliyat uchun maqbul sharoitlarni tahlil qilish;

- falsafiy terapiya- ongning muayyan patologik holati yoki aqliy faoliyatning boshqa buzilishining alomatlari va ko'rinishlarini engillashtirish, yo'q qilish yoki yo'q qilish, buzilgan fikrlash jarayonlarini normallashtirish va ruhiy salomatlikni tiklashning amaliy jarayoni;

- falsafa farmakologiyasi - taniqli tarixan rivojlangan falsafiy yo'nalishlarni turli xil psixotrop dorilar bilan taqqoslash - masalan, anesteziklar va stoitsizm, gevçeticilar va epikureanizm, stimulyatorlar va marksizm, antidepressantlar va ilohiyot, gallyutsinogenlar va mistiklar.

Umuman olganda, amaliyot shuni ko'rsatadiki, falsafasiz tibbiyotning o'zi inson madaniyatining eng muhim sohasi sifatidagi qiyofasi sezilarli darajada zaiflashadi. Tibbiyot falsafa bilan birgalikda inson hayotining murakkab olamini idrok etadi, uning

salomatligini boshqaradi. Shu bilan birga, uning o'zi ham maxsus falsafiy bilimlarning ob'yektiga aylanadi. Antik falsafa mezonlarida tibbiyotning umumiy konturlari buyuk Gippokrat tomonidan belgilab berilgan.

Bugun aytishimiz mumkinki, tibbiyot nafaqat amaliy davolash san'ati, balki integratsiya fanidir va bundan tashqari, u nazariyachalik empirik emasdir. Empirik bilimlarni nazariy jihatdan umumlashtirish va falsafiy mujassamlash, ya'ni tajriba ma'lumotlarining boy arsenalini tanqidiy idrok etish istagi tibbiyotda qadim zamonlardan beri kuzatilgan.

Bo'lg'usi shifokorlarga falsafa fanini o'qitishning ahamiyati sog'liqni saqlashni tushunish va yondashuvlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Buning bir necha sabablari:

1. Axloqiy asoslar: Falsafiy usullar va tushunchalar ko'pincha tibbiy qarorlar qabul qilishda yo'l-yo'riq ko'rsatish uchun axloqiy asoslarni ishlab chiqish uchun ishlatiladi. Masalan, tibbiyot mutaxassislari axloqiy qarorlar qabul qilishda ko'pincha avtonomiya va adolat kabi tushunchalardan foydalanadilar.

2. Tanqidiy fikrlash: Falsafa tibbiyot mutaxassislari murakkab masalalarni tahlil qilish va dalillarni baholash imkonini beruvchi tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, raqobatdosh qadriyatlar yoki ustuvorliklar mavjud bo'lgan holatlarda muhim bo'lishi mumkin.

3. Bemorlarga yordam: Falsafiy yondashuvlar tibbiyot mutaxassislari bemorlarning tajribasi va ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Masalan, falsafa shifokorlarga bemoming sog'liqni saqlash ehtiyojlari va umidlarini shakllantirishda uning madaniy kelib chiqishi muhimligini tushunishga yordam beradi.

4. Kasbiy rivojlanish: Falsafa tibbiyot mutaxassislari uchun kasbiy rivojlanishning muhim qismi bo'lishi mumkin. Falsafiy munozaralar va munozaralarda qatnashish orqali tibbiyot mutaxassislari o'z sohasidagi eng so'nggi fikrlash va tadqiqotlardan xabardor bo'lishlari mumkin.

Falsafa ba'zan murakkab va mavhum bo'lishi haqiqat bo'lsa-da, bu imtiyozlar falsafiy yondashuvlar tibbiyot mutaxassislarining sog'liqni saqlashni tushunish va yondashuvlarini shakllantirishda qimmatli rol o'ynashini ko'rsatadi.

Bo'lg'usi shifokorlarga falsafa fanini o'qitishning ahamiyatining yana bir necha usullar:

1. Gnoseologiya: Falsafa tibbiyot mutaxassislariga tibbiy qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan bilim va dalillarning mohiyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Masalan, dalillarning har xil turlarini, ularning kuchli va zaif tomonlarini tushunish shifokorlarga bemorni parvarish qilish bo'yicha ko'proq ma'lumotli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

2. Muloqot: Falsafa tibbiyot mutaxassislariga bemorlar, hamkasblar va keng jamoatchilikka murakkab g'oyalar va ma'lumotlarni etkazishda yordam berishi mumkin. Murakkab g'oyalarni aniq va tushunarli tilda tushuntirish qobiliyatini rivojlantirish orqali tibbiyot mutaxassislari bemorlarning natijalarini yaxshilashlari va sog'liqni saqlash masalalarini jamoatchilik tushunishiga hissa qo'shadilar.

3. Tarixiy nuqtai nazar: Falsafa tibbiyot mutaxassislariga o'z sohasining tarixiy rivojlanishi va uning kengroq ijtimoiy va madaniy kontekstlarda o'ynagan rolini tushunishga yordam beradi. Bu sog'liqni saqlashning axloqiy va ijtimoiy jihatlarini chuqurroq tushunishda hamda sog'liqni saqlash sohasidagi muammolarni hal qilishda yangi yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Umuman olganda, falsafa tibbiyot mutaxassislariga o'z sohalaridagi murakkabliklarni yo'lga qo'yishda asosiy rol o'ynashi va bemorlarning natijalarini yaxshilashga va sog'liqni saqlash masalalarini jamoatchilikka yaxshiroq tushunishga hissa qo'shishidi.

Xulosa qilib aytganda, falsafa tibbiyotda, xususan bioetikada, tibbiyot va biologiya yutuqlaridan kelib chiqadigan axloqiy masalalarni o'rganishda muhim rol o'ynaydi. Etika tibbiy qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va zamonaviy

falsafa klinisyenlar va bemorlarga murakkab tibbiy vaziyatlarda axloqiy qarorlar qabul qilishga yordam beradigan asoslar va tamoyillarni taqdim etadi.

Masalan, tibbiyot falsafasi genlarni tahrirlash kabi yangi tibbiy texnologiyalardan foydalanish yoki organlarni transplantatsiya qilish kabi tibbiy resurslarni taqsimlash bilan bog'liq axloqiy muammolarni tushunishga yordam beradi. Shuningdek, u tibbiy aralashuvlarning xavflari va foydalarini qanday tortish bo'yicha ko'rsatmalar beradi.

Zamonaviy falsafani, xususan, axloqiy me'yorlarni chuqur tushunish tibbiyot xodimlariga qiyin vaziyatlarni hal qilishda, bemorlar bilan ehtiyotkorlik va hurmat bilan muloqot qilishda va pirovardida ular ko'rsatayotgan yordam sifatini yaxshilashda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Большая медицинская энциклопедия. Изд. 3. - М., 1977. - Т. 6. - С. 37.
2. Ильин И. О призвании врача // Ильин И. Собр. соч.: В 10 т. - М., 1994. - Т.3. - С. 481.
3. Фалсафа асослари (тузувчи ва масъул мухдррир: Назаров -Т.: Узбекистан НМИУ, 2005.
4. Философия и медицина. Презентация. <https://ppt-online.org/849916>
5. Жон -тананинг хдэтий кучи Eurasian journal of social sciences, philosophy and culture ISSUE 13(2022) 117-120